

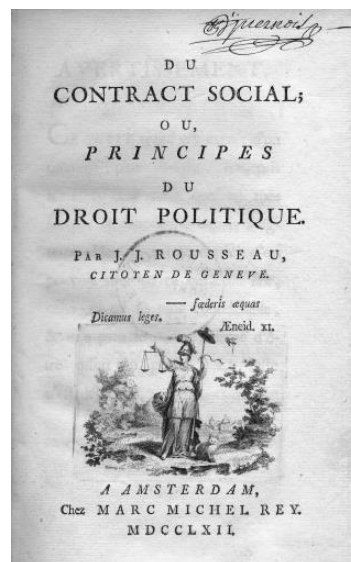
9.3 lecke: Rousseau társadalomfilozófiája

A társadalmi szerződésről avagy a politikai jog elvei (Du contrat social ou principes du droit politique) című harmadik értekezés 1762-ben jelent meg. Ez a szöveg fejt ki legösszefüggőbben Rousseau politikai gondolkodását. Ebben az értekezésben Rousseau újraértelmezi a társadalmi szerződést. Noha a szerződés értelmezése a második és a harmadik értekezésben nem áll teljesen összhangban egymással, az ellentmondás mégis kiküszöbölhető. Rousseau ezekkel a mondatokkal kezdi a *Társadalmi szerződést*:

„Az ember szabadon született és mégis mindenütt láncon van. Némely ember a többiek urának gondolja magát, de még inkább rabszolga, mint amazok. Hogyan ment végbe ez a változás? Nem tudom. Mi teheti törvényessé? Ezt a kérdést azt hiszem meg tudom oldani. (261. oldal)

Az, hogy Rousseau „nem tudja” miként ment végbe az emberi egyenlőtlenség és szolgaság kialakulása kissé meglepő, amikor a második értekezés éppen erről szól. Ám itt rögtön fordulatot vesz az érvelés. Hiszen **ez az értekezés nem egy a társadalmi egyenlőtlenségeket és elnyomást szentesítő szerződésről szól, hanem arról, amely a szabadságot garantálja a politikai szerveződésben, az államban.**

Rousseau szerint **a szerződés nem a természetjogból születik**, mint Locke (és más természetjogi gondolkodó) szerint. A szerződésre azért volt szükség, hogy a háborúk miatt az emberiség ne pusztuljon ki.

Felteszem, hogy a természeti állapotban élő emberek elértek arra a pontra, ahol a fennmaradásukat veszélyeztető akadályok ellenállása már nagyobb, mint az erő, amelyet az egyén képes kifejteni, hogy fenntartsa magát ebben az állapotban. Akkor ez az eredendő állapot nem maradhat fenn tovább, s kipusztulna az emberi nem, ha nem változtatná meg létezésének módját. (273)

A természetes és a polgári szabadság

A szerződés értelmezésében a **szabadság** kulcsszerepet játszik. A szerződés a végső átmenet a természeti állapotból a társadalmi állapotba. **Az embert a természetben szabadság jellemezte.** Az Értekezés az emberek közötti egyenlőtlenség eredetéről című mű

szerint az ember fokozatosan veszíti el a szabadságát a természetben, majd ezt a szerződés szentesíti. Ám *A társadalmi szerződés* című értekezés szerint **a szerződés célja nem a szabadság felszámolása és a szolgaság szentesítése, hanem a természetes szabadságból a polgári szabadságba történő átmenet biztosítása.**

A társadalmi szerződéssel az ember elveszíti természetes szabadságát, és azt a korlátlan jogát, hogy mindent a magáévá tegyen, amit csábítónak talál, és amit meg tud szerezni; cserében elnyeri a polgári szabadságot, és jogot szerez minden fölött, amit birtokol. (281)

Locke-nál már láttuk, hogy a természeti törvény miként konstituálja a szabadságot. A törvény a maga korlátozó funkciójával megvédi az embert attól, hogy a jogaiban megsértsék, és ezzel biztosítja a szabadságot, azaz a jogok gyakorlását. A társadalmi törvények ugyanezt teszik. **A liberális hagyományban fontos szempont tehát a törvény és a szabadság összefüggése.** Rousseau-nál is ezt látjuk: noha a társadalmi állapot felszámolja a természetes szabadságot, ezt csak azért teszi, hogy helyére a polgári szabadságot állítsa.

Gondosan meg kell különböztetnünk a **természetes szabadságot**, amelynek csak az egyén ereje szab határt, a **polgári szabadságtól**, melyet korlátok közé szorít az általános akarat; s a birtoklást, mely csupán az erő műve, a tulajdontól, mely okvetlenül valamilyen pozitív jogcímen alapul. (281)

Rousseau itt különbséget tesz „**birtoklás**” és „**tulajdon**” között. Ez a különbség a második értekezésben még nem létezett. A tulajdon nem más mint a törvény által szentesített birtoklás. A tulajdon védelme pedig a törvény feladata és a szabadságot biztosítja.

Mivel a szerződéssel összhangban álló társadalmi törvények a szabadság biztosítását szolgálják, ezért ezeket a törvényeket be kell tartani. Aki ezt felismeri, azzal szemben soha nem kell a törvény szankcióját alkalmazni, hiszen tisztában van vele, hogy a törvények az ő szabadságát védik. Aki azonban ezt nem látja be, azt – Rousseau kifejezésével élve – **kényszeríteni kell a szabadságra.**

Hogy tehát a társadalmi szerződés ne legyen pusztán szó, hallgatólagosan beleértik azt a megállapodást, amely nélkül az összes többi hatástalan volna: aki nem hajlandó követni az általános akaratot, azt az egész alakulat fogja engedelmessé kényszeríteni, más szóval **kényszeríteni arra, hogy szabad legyen.** (280)

Ezek szerint már nyilvánvaló, hogy Rousseau a harmadik értekezésben a társadalmi állapotot nem tekinti negatív állapotnak. Ezért sem helyes a „Vissza a természetbe!” elvét Rousseau-nak tulajdonítani, mintha azt az álláspontot képviselné, hogy a szabadság visszanyerése érdekében fel kell számolni a társadalmi állapotot. Ez nonsense. **A cél a helyes társadalmi berendezkedés megtalálása, amely a társadalmi szerződéssel összhangban a szabadságot biztosítja.**

De Rousseau még tovább megy a társadalmi állapot és a szabadság összefüggéseinek felmutatásában. **Szerinte a társadalmi állapot arra ad lehetőséget, hogy a törvényeket belsővé tegyünk, azaz interiorizáljuk.** Ha felismerjük a törvények igazi rendeltetését, akkor önként fogjuk őket követni, és ezáltal **erkölcsileg is szabadokká válunk.** Ez az emberi **autonómia** forrása, amikor az ember önmaga urává válik.

A fentiekén túl a polgári állapot javára írhatjuk az erkölcsi szabadság elnyerését. Csak ez teszi valóban önmaga urává az embert, mert rabok vagyunk, amíg a pusztán testi vágy ösztökélésére cselekszünk, **de ha a magunk alkotta törvénynek engedelmessé válunk, akkor szabaddá válunk.** (282)

Rousseau-nak ezek a gondolatai egyértelműen megelőlegezik Kant morálfilozófiáját *A gyakorlati ész kritikájában*, ahol a belső erkölcsi törvény a szabadság és autonómia forrása.

A társadalmi szerződés

Az a kérdés tehát, mi a társadalmi szerződés lényege? Milyen az a társadalmi szerződés, amely a természetes szabadság helyére a polgári szabadságot állítja?

Megtalálni a társulásnak azt a formáját, amely a köz egész erejével védi és oltalmazza minden tagjának személyét és vagyonát, és amelyben, bár az egyén egyesül a többiekkel, változatlanul csak önmagának engedelmessé válik, és éppoly szabad marad, mint amilyen azelőtt volt. – Ez az az alapvető kérdés, amelyre a társadalmi szerződés megoldást ad. (273-274. oldal)

A szerződéssel szemben támasztott követelés ezek szerint az, hogy (1) **a társadalom minden tagjának személyét és vagyonát védelmezze,** (2) **az egyének a közösséggé egyesülés közben csak önmaguknak engedelmessé válnak,** (3) **a szabadság az egyesülés ellenére ne csökkenjen.**

Mielőtt megvizsgáljuk a cselekedetet, amellyel egy nép királyt választ magának, azt a cselekedetet kell először megvizsgálni, amely által néppé válik. Mert ez a cselekedet önkéntlenül megelőzi a másikat, és így ez képezi a társadalom valós alapját. (272)

A szerződés az individuumokból **egységet** hoz létre. Így jön létre a **nép**, amely aztán a főhatalom hordozójává válik. **A nép fogalma** Rousseau-nál nagyon fontos. Egy sajátos egységet képez, amelyben minden egyes tagnak egyenlő jogai vannak és egyenlő hatalommal rendelkeznek. A szerződésben az egyének a nép számára mondanak le a

saját hatalmukról. Ettől fogva Rousseau szerint a nép a politikai hatalom letéteményese. **Ez a népszuverenitás elve.**

A társadalmi szerződés kikötései kivétel nélkül visszavehetőek egyetlenegyre, nevezetesen arra, hogy a társulás valamennyi tagja lemond önmagáról és minden jogáról az egész közösség javára. (...) Mivel a lemondás feltétel nélküli, az emberek olyan tökéletes egységre jutnak, amilyen csak lehetséges, és a társulás egyetlen tagjának sem marad követelni valója. (274)

Nagyon fontos, hogy Rousseau-nál **a szerződést az egyén köti a közösséggel**, azzal a közösséggel, amelynek ő is teljes jogú tagja. Ezért nem csorbulnak a szabadságjogok a szerződés során.

Ha az ember az egész közösségnek rendeli alá magát, akkor nem rendeli alá magát senkinek, s minthogy nincs a társadalomnak olyan tagja, aki fölött az egyén ne szerezne ugyanolyan jogokat, mint amilyeneket önmagával kapcsolatban átenged neki, ezért mindenki visszanyeri az egyenértékét annak, amit elveszít, és még több erőt nyer arra, hogy megőrizze azt, amije van. (275)

Ebben az értelemben a szerződés Rousseau-nál olyan aktus, amelyben ugyan mindenki tökéletesen lemond önmagáról és minden jogáról, mégis nyer, hiszen nem veszít el semmit, viszont megnyeri mindazt a biztonságot és szabadságot, amelyet a politikai közösség biztosít a számára.

A szerződés tehát így foglalható össze:

A szerződés a következőkben áll: *Minden személy, valamennyi képességével együtt, az általános akarat legfőbb irányítása alatt egyesül, és mindenkit testületileg az összesség elkülöníthetetlen részévé fogadunk.* (276)

Összefoglalás

Rousseau újraértelmezi a társadalmi szerződést. A szerződés célja a polgári szabadság lehetőségének létrehozása, és annak biztosítása. Szerinte a társadalomban nagyobb szabadságra nyílik lehetőség, mint a természetben, amennyiben a társadalomban az ember erkölcsileg is szabad lehet. Aki nem fogadja el a szerződés adta lehetőséget a szabadságra, azt kényszeríteni kell a szabadságra. A szerződést az egyén köti a közösséggel, és ennek során jön létre a politikai közösség, mint a szerződő egyének egysége.

Kérdések:

Milyen feltételeknek kell biztosítania a szerződésnek Rousseau szerint?

Mi a különbség természetes szabadság és polgári szabadság között?

Mit jelent kényszeríteni valakit arra, hogy szabad legyen?

Milyen kapcsolat áll fenn polgári és erkölcsi szabadság között?

Miről mond el az egyén a szerződés során?
Mit jelent a népszuverenitás elve?

